

Edebi däp, döwrüň ruhy, döwrüň sesi

Category: Edebi tankyt, Filosofiýa, Kitapcy

написано kitapcy | 21 января, 2025

Edebi däp, döwrüň ruhy, döwrüň sesi

EDEBI DÄP, DÖWRÜŇ RUHY, DÖWRÜŇ SESI

Şu ýerde ýene bir goşgy bar. Bu – "Kommunistik brigadasy" aýdymy. Şol brigadanyň çlenleri şeýle diýip, aýdym aýdýarmyslar:

Ýerasty baýlygyn tapýar,
Derýalary derýa sapýar,
Bedew aty batly çapýar,
Kommunistik brigadalary.

"Kommunistik zähmetiň brigadalary,
Diýiban at dakdyk biz adymyza".

Ýok, kommunistik zähmet brigadasynyň çlenleri beýle diýib-ä aýdyma gygyrmasalar gerek.

XX asyr täze jemgyýetçilik gurluşyny, täze adamy, adamlaryň arasynda täze gatnaşygy ýüze çykardy. Biziň halkymyz özuniň tebigaty boýunça jemgyýetçil, kollektiwçildir. Döwlet derejesinde geçirilýän baýramçylyklarda syn edip görseñiz, adamlarda jemgyýetçilik hyjuwynyň, jemgyýetçilik duýgusynyň nähili aýdyňlyk bilen döreýändigine aňsat göz ýetirmek bolýar. Baýramçylyklara, dabaralara gatnaşýan mähelläniň biri-biri bilen derrew umumy dil tapşlary ajaýyp zat dälmi näme eýsem? Şu ýerde bir waka ýadyma düşýär. Moskwa bilen Aşgabat arasynda gatnaýan ýyndam otly Kuýbyşew şäheriniň eteginden gelýärdi. Biz kупеде iki adamdyk, meniň goňşym Leningradda dynç alyp gelýän orenburgly inžener gyzdy. Birdenkä, otlynyň radio-uzelinden şeýle habar berdiler:

"Ýolagçy graždanlar, eger araňyzda wraç ýa-da wraçlykdan başy çykýan adam bar bolsa, haýal etmän, 4-nji wagona gelmegiňiz haýış edilýär".

Meniň goňşym okap oturan kitabyny ýapdy-da, laňña ýerinden galdy.

– Siz, näme, wraçmydyňyzam? – diýip, men ýylgyrdym.

– Okapdym. Belki, kömegim deger! – diýip, ol 4-nji wagona ýelk ýasady.

Inžener gyz bahym dolanyp geldi-de, şeýle habar berdi:

– Men kömege baranlaryň 6-njysy ekenim. Bir garrynyň tutgaýy tutupdyr. Özündenem garry professoryň äýneginé görkezýän şujagaz fakt barada goşgy ýazmak bolaromy? Gürrüňsiz bolar. Emma nähili stilde? Nähili söz bilen?

...Ýolda bir bendäniň tutgaýy tutdy,
Bir tebip derdine derman eýledi –

– diýseň bolaromy?

Şeýle diýseň, wakanyň reallygyna hiç kim ynanmaz, bu setirler hiç kimi tolgundyrmazam.

XX asyrda durmuş öňki asyrlara garanynda has çylşyrymlaşdy. Durmuşyň diapazonyna ser salalyň: Raketa bar. Kosmonawt bar. Kibernetika bar. Dindar bar. Gyzynyň komsomol toýuna gatnaşýan ene bar. Gyzyny satyp, onuň puluna ogluny öyerýän ene bar. Öz çagalarynyň üstüne ýetim çagany ogullyga alýan bar. Göwresindäki ilkinji çagasyny düşürýän bar. Nätanyş adamy ýangyndan halas etmek üçin özünü oda urýan bar. Tapdan düşen, gany gaçan watandaşy üçin öz bedeniniň ganyndan berýän bar. Ganhor bar...

Atom bar. SEATO, NATO bar. Hirosima bar. Lyža öndürýän kärhana bar. Protez öndürýän kärhana bar. Gant zawody bar. Top zawody bar.

Günbatar bar. Gündogar bar – iki ideologiá, iki sistema bar.
Adam bolsa dünýäni bir akymda görmek isleyär.
Adam iň güzel durmuşy arzuw edýär.
Sungatyň ýüzi aňrybaşy gözellige tarap.
Ýigriminji asyrda beýik göreş gidýär.
Poeziýa-da göreşyär. Ol Gündogaryň gadymy poeziýasynyň dar çäklerini böwsüp çykýar.
Täze forma, täze stil, täze söz peýda bolýar. Şahyrana filosofiýa peýda bolýar. Yap-ýaňyja – ellinji ýyllarda bolsa täze ýazyp başlan biz ýaly ýaşlara: "Pelsepä kowalaşmaň" diýip öwüt berýärdiler. Formany çäklendirjek bolýardylar.
XX asyrda "gahba pelekden" zeýrenmek poeziýanyň işi däldir (häzirem şeýle, – t.b).
Jeňbazlara gargamak-da poeziýanyň işi däldir.
Biz Abadan diýen enäniň adyndan aýdylýan:

"Meniň balamnyň ady Gandym bilen Esendir,
Biwagt ajalyň tygy ýurek-bagrym kesendir..."

diýen elegiýany bilyaris. Emma biz döwrümizde Patris Lumumbanyň dul galan aýalynyň adyndan şeýle elegiýa yazmak nämä gerek? (häzir internetde zakaz boýunça tanamaýan adamyň adyndan şoňa meňzeş tölegli "elegiýa" yazmak ýoñ boldy, – t.b). Patris Lumumbanyň nähak gany bütün Afrikany gazaba mündürdi, Afrikanyň gözünü açdy. Afrika dostunyň kimdigine, duşmanynyň kimdigine göz yetirýär. Sunuň özi poeziýadır, gazaply döwrüň poeziýasydyr.

RSFSR-yň at gazanan artisti Ilýa Nobatow halkyna dönüklik eden Çombe hakynda öz ýazan kupletleri bilen çykyş edende, Moskwa tomaşaçylarynyň nähili joşgun bilen el çarpyşandygy ýadyma düşyär. Tanymal artist Çombä ýüzlenip: "Sen deýýus! Sen haramzada! Sen eşek!" diýmeýärdi. Ol hen Çombäniň üstünden bir wagtlar Maýakowskiniň Nýu-Ýorkyň 100 gat jaýlarynyň üstünden gülşi ýaly gulyärdi.

Klassyky poeziýanyň däplerine mehaniki suratda eýermek, gösgöni onuň täsirine düşmek häzirki günlerimiziň "Söýgi lirikasy" diýilýände has-da aç-açan göze ilýär. Haldurdy

ellinji ýyldan öň gyzyň agzyny Aýa meñzeden bolsa, altymışsynjy ýyllaryň ýaş şahyry şol gyzyň basan yzlaryna baş egýär. Şu ýagdaýyň häzirki zaman söýgi lirikasynyň duzuny gaçyrmakdan başga zat däldigini aýtmak gerek. Çeber sözi bilen, özboluşly poeziýasy bilen, okyjylaryň hem-de diňleýjileriň çuňňur söygüsine eýe bolan K.Gurbannepesowyň "Gopuzly gyzyny" gyzlaram, ýigitlerem halaýar. Ýöne weli, şol gopuzly gyzyn tozuna gurban bolmaga töwekgellik edýän liriki gahryman haýsy döwrüňkikä? Asylly söýgini şeýle suwjartmak nämä gerek? Giperbolanyňam öz čeni-çaky bar.

Biziň döwrümiziň gyzlaryna Zöhräniň, Şasenemiň sypatyny berseň, gaty betgelşik bolup görnerdi. Emma olar söygä wepalylykda welin, Zöhre bilen Şaseneme meñzejek bolsalar, geň görülmez.

Edebiýat we sungat adamlaryň şatlyk, ylham çeşmesi bolup hyzmat etmelidir. Biziň döwürdeşlerimiz XVIII ýa-da XIX asyryň adamlary däl. Öz belent mertebeli döwürdeşlerimize hödürleýän her bir zadymyz, isle elegiýa bolsun, isle oda, isle lirika bolsun, isle tragediýa – tapawudy ýok, şol zat biziň ýasaýan döwrümiziň ruhuny berip bilyän, durmuşy ykrar edýän, adamlarda umyt, ylham döredýän optimizme ýugrulmalydyr. Şuny hiç haçan ýatdan çykarmak bolmaz.

Berdinazar HUDAÝNAZAROW,
Türkmenistanyň Halk Ýazyjysy.

Edebi tankyt